

Mirjana Nikolić

RADIO NA PRAGU NOVOG MILENIJUMA

Prvi eksperimenti vezani za tehničke mogućnosti prenosa akustičkih sadržaja – govora i muzike, vezuju se za Sjedinjene Američke Države, za kraj XIX i početak XX veka. I kao što su se bezgranični elektromagnetski talasi širili planetom, tako su i brojni inženjeri, tehničari, entuzijasti, ali i ljudi vrlo praktičnih i profitabilnih ideja, neprekidno usavršavali svoja saznanja i iskustva u oblasti radija kao novog sredstva zabave, razonode, komunikacije, estetskog posredovanja, konačno – i zarade. Od druge decenije XX veka širom sveta počinju da deluju brojne eksperimentalne radio-stanice, a među njima i prva, komercijalna radiofonska stanica koja je kontinuirano, sa dozvolom nadležnih organa emitovala program sačinjen od nekodiranih signala, obavljajući ovaj novi oblik javne službe uvek u isto vreme i na stalnoj talasnoj dužini. Svet je 2. novembra 1920. godine dobio KDKA, prvu komercijalnu, radiofonsku stanicu koja je emisiono delovala iz Pitsburga (SAD). Početak njenog rada vezuje se za predsedničke izbore u Americi i prvi programski zadatak ove stanice bio je praćenje izbora i objavljivanje rezultata. U početku se činilo da su sa radiodifuzijom na dobitku samo veliki industrijalci, profila Vestinghousa (Georg Westinghouse), pošto je početak kontinuiranog, svakodnevnog emitovanja radio programa izazvao veliko interesovanje građana za kupovinu jednostavnih uređaja CSR-70 za prijem radio programa. Proizvođači aparata su bili zadovoljni, industrijalci su ostvarivali profit, a slušaoci i svet su bili svedoci rađanja i oblikovanja novog medija – *radija*. Od dvadesetih godina do danas, dakle, u periodu od oko osamdeset godina, ovaj medij se neprekidno transformisao. Mnogo se istraživalo kako u domenu tehnike tako i u pogledu iznalaženja novih kreativno umetničkih mogućnosti, kao i dometu pojedinih funkcija i potencijala auditorijuma.

Tokom perioda koji se može izjednačiti sa prosečnim vekom jednog čoveka, radio je bio i dete i razbarušeni gimnazijalac, i zreli intelektualac i penzionisani gospodin. U svim fazama svog razvoja on je imao sigurnu egzistenciju i, u manjoj ili većoj meri, privlačio pažnju brojnih slušalaca, inspirisao kritičare, odgovarao na zlurade komentare o tome da radio kao medij još uvek ne postoji.

Bilo kako, radio je uvek bio u žiži bitnih dešavanja, intenzivno pratio svaki prelomni društveni trenutak neprekidno pokušavajući da aktuelizuje svoje mogućnosti i imanentna svojstva.

Na pragu smo novog milenijuma, a radio je još uvek sa nama. Povremeno je i nezamenjiv pratilac života, pomoćnik u orijentaciji, mobilizator naših čula i verni saradnik od koga dobijamo pravovremene informacije, pod pretpostavkom da ne podležemo nekim od njegovih persuzivnih čari. U svojoj osamdesetogodišnjoj istoriji ovaj medij ne liči na onemoćalog starca, već uspeva da se uhvati u informacijsko-komunikacijski koštac sa mnogo "mlađim" medijima čime se potvrđuje da njegovo vreme još uvek nije isteklo i da ulazi u borbu za svoje mesto i u novom milenujumu.

BREHT I RADIO

Malo je poznato da se jedan od najvećih dramskih stvaralaca XX veka i tvorac teorije epskog pozorišta, Bertold Breht u jednom segmentu svoga rada bavio radijom kao medijem. Razloge, verovatno, možemo tražiti u širini njegovog duha, osećaju za vreme u kome je živio i karakterističnim pojavama u njemu, konačno, u nekoj vrsti specifične magije kojom su ga općinili radio talasi.

Prvi Brehtov zapis koji se bavi pitanjima radija datira iz 1927. godine i nosi naslov "Radio – prepotopni izum?" ("Radio – ein vorsintflutliche Erfindung?"). Zatim su 1930. godine nastali fragmenti na temu "Radio i umetnost" i "Teorija radija" (*Radiotheorie 1927-1932.*)¹, u okviru koje dominantno mesto zauzima sadržaj sa podnaslovom "Radio kao sredstvo komunikacije odnosno govor o funkciji radija".

Tekst "Radio – prepotopni izum?" praktično je neka vrsta autorovog pokušaja da pronikne u korene i predistoriju radija i tako sagleda neke od negativnih strana ovog medija koje su u najdirektnijoj vezi sa okruženjem u kome egzistira. U tom smislu Breht podvlači bitnu razliku između odrednica pomodan i moderan, vezujući za radio drugi pojam kao optimalaniji, manje ironičan i bliži realnoj slici koju ovaj medij zaslužuje.²

U prvim susretima sa radijom kod najvećeg broja ljudi se kao dominantno osećanje razvija neki oblik dvoznačne začuđenosti podstaknute pitanjima: odakle ta tonska izvođenja uopšte dolaze i kakva su to izvođenja koja dolaze iz etra? Odgovori na oba pitanja suštinski označavaju trijumf tehnike, posebno

1 Breht, Bertold, *Schriften zur Literatur und Kunst I*, Berlin, 1966.

2 Breht pravi tananu razliku između pojmova *pomodan* – pojam sa negativnim konotacijama i *moderan* – koji sobom nosi mnogostruke pozitivne odrednice i značenja.

radio-tehnike, pomoću koje je moguće "bečke valcere ili recepte iz kuhinje" učiniti dostupnim brojnim slušaocima i to na poseban način, "iz zasede".

Način na koji su ljudi prihvatili radio i na koji je on našao mesto u njihovim domovima stvorio je kod Brehta utisak da je reč o veoma staroj napravi, poznatoj od davnina, ali koja je svojevremeno – zbog opštih potopa – pala u zaborav. Odatle potiče i njegova dilema iskazana u naslovu koji je intoniran kao pitanje, čuđenje, sumnja – da li je radio zaista prepotopni izum?

Naglašavajući da se u buržoaskim društvenim odnosima u svim segmentima života veoma malo vodi računa o rezultatima, a neuporedivo više o mogućnostima, Breht potencira dualni karakter radija kao dobre stvari sa neograničenim mogućnostima, ali i loše, čak veoma loše stvari. Imanentan pozitivan karakter radija zasenjuju opšti uslovi u kojima se ovaj medij razvio i u kojima buržoazija samo "trabunja" o ogromnim mogućnostima koje radio ima. Sa druge strane niko ne vodi računa o rezultatima, onome što se radiom realizuje, čini, odnosno, ne čini.

U budućnosti bi, prema Brehtovim stanovištima iz 1927. godine, trebalo dodati još jedan izum koji će omogućiti da ono što može da se "saopšti putem radija" istovremeno može i da se fiksira za sva vremena. Time će se omogućiti budućim pokoljenjima da shvate kako jedna dominantna društvena grupa – buržoazija, nema šta da saopšti, kaže, što nije čudno s obzirom na to da ona nema svoj stav ni po kom pitanju. Na samom kraju teksta Breht dodaje da je teško "čovjeku koji ima šta da kaže, a ne nađe slušaoca", dok je sa druge strane još gore slušaocima "koji ne nađu nikoga ko bi imao šta da im kaže". Stavovima iz ovog teksta Breht najdirektnije potvrđuje doslednost marksističkim idejama i stavu da svet ne treba samo interpretirati već menjati i u tom svetlu on anticipira mesto i značaj radija.

U periodu između 1927-1932. godine Breht je ostavio još jedan pisani trag o svom odnosu prema radiju kao mediju koji se tek konstituiše i ulazi u domove. Reč je o "Teoriji radija". Njen prvi, od ukupno dva dela, naslovljen je sa "Predlozi intendantima radija",³ dok se kroz drugi definišu funkcije i sam radio kao sredstvo komunikacije.

U "Predlozima intendantima radija" od 25. decembra 1927. godine, Breht iznosi svoj stav u kome se zalaže za radio kao demokratsku pojavu, aparat koji neće beležiti realnost i ograničeno će je "rasprostitirati" kroz "reprodukciju ili

3 Ovde se vidi pomalo nevešto mešanje terminologije vezane za upravljanje i rukovođenje teatrom sa terminologijom radija. Činjenicom da je to vreme u kome radio nije konstituisan kao medij i delatnost, korišćenje termina intendant za rukovodioce, organizatore rada, producente i menadžere radija može biti opravdano.

referat", aparat kojim će se stvaroci približiti stvarnim događajima. Od intendantata Breht traži da svojim delovanjem apeluju na javnost i tu javnost približe običnom čoveku, građaninu. Tako bi radio trebalo da uđe u parlament i tako će govore njegovih članova učiniti dostupnim slušaocima širom zemlje. Pred mikrofonima bi trebalo organizovati prave intervjuve, polemike, rasprave o aktuelnim dešavanjima. Intervju na radiju, prema Brehtovom uverenju, je intervju u kome se značajna osoba obraća slušaocima i nema toliko vremena kao kada daje intervju za novine, nema vremena da "izmišlja laži" i kroji lažnu predstavu o sebi. Kao i prilikom kraćih ili dužih polemika on sebe mora da prikaže u pravom svetlu i svoje stavove prenese auditorijumu u autentičnoj formi.

U produkcijom i programskom smislu mora se povući jasna distinkcija između vrednih programa – koji su autentične, demokratske tvorevine i šabloniziranog programa – koji čine saveti za domaćice, kursevi jezika, razni muzički programi.

U nastavku Breht apostrofira tri bitna problema ili fenomena u delovanju radija. To su: produkcija sadržaja za radio, prostorno-tehnički preduslovi za ovaj oblik, delovanje i finansijske pretpostavke čitave delatnosti.

Kada je reč o produkciji sadržaja na radiju i za radio, on smatra da se jedinstvenim produkcijom karakterom odlikuju autentični muzički komadi, dakle, komadi koji poseduju značajne umetničke vrednosti. Sa druge strane, ovaj epitet mogu poneti i radio igre kao umetničke, pisane dramske forme, a potom i realizovane za potrebe radio programa. Uz ove a priori produkcione forme na radiju, neophodno je ispitati mogućnost egzistencije formi kakve su akustički roman ili neka druga manje ili više autentična, govorno-umetnička forma.

Osim svesti intendantata radija da moraju permanentno da rade na oživljavanju i uspostavljanju produkcije na radiju kroz muzičke i dramske sadržaje, jedna od velikih smetnji u realizaciji ove misije vezana je za finansijska pitanja, odnosno vrlo skromna sredstva koja radio korporacije izdvajaju za kulturu. I dok sa jedne strane imamo pojavu da su glumci i ostali izvođači (oni koji samo reprodukuju) – solidno plaćeni, pravi autori, stvarni umetnici, bez čijeg kreativnog rada ne bi bilo ni podražavanja, reprodukcije – plaćeni su bedno. Ovakva situacija ih apsolutno demotiviše da stalno i isključivo stvaraju za radio tako da se okreću nekim alternativnim načinima zarade.

U nastojanjima da postane demokratski usmeren, da prati sva bitna događanja, da produkuje kulturne i umetničke vrednosti, radio mora da raspolaže minimalnim tehničkim uslovima, mora posedovati studio i uvesti više reda u sferu finansijskog poslovanja; neophodno bi bilo, takođe, izvršiti detaljnu reviziju potrošnje sredstava koja ove institucije ostvaruju, a koja nisu zanemariva. Ostvarenjem neophodnih preduslova stvoriće se uslovi za realnu i optimalnu egzistenciju ovog medija.

U drugom delu "Teorije radija" Breht govori o funkciji radija i radiju kao sredstvu komuniciranja, prezentirajući stav da je radio u svojoj biti izum koji tek treba da osvoji i ovlada tržištem pošto pripada kategoriji otkrića, "izuma" koje niko nije naručio. Praveći paralelu sa materijalnom proizvodnjom,⁴ Breht ističe da je radio neka vrsta proizvodne metode koja je čekala da se pojavi njena sirovina za obradu, odnosno da u vreme pojave radija javnost nije bila spremna za sve ono što on sam može da ponudi i što se njime može postići. Putem radija se moglo mnogo toga reći, za prvo vreme i previše s obzirom na činjenicu da se nije imalo mnogo šta reći. Produkciji na radiju i za radio nedostajale su sirovine, mada su mogućnosti njihove obrade bile raznovrsne i još uvek u celini nesagledive. Iz ovih razloga suština radija je u prvo vreme bila isključivo vezana za podražavanje i funkciju zamenika – zamenika pozirišta, opere, kafane, štampe, predavača. Ne nalazeći svoje autentično mesto radio je bio istovremeno jeftina dopuna i zamena za druge medije, bez svesti o svojim sposobnostima i bez svog životnog cilja. Tako se došlo do suštinskog pitanja: šta je životni cilj radija i njegova osnovna funkcija?

Radio, kakvim ga vidi Breht, ima mogućnost da ulepšava sve – od naših domova do zatvorskih i javnih prostorija; ali ova funkcija ne bi trebala da bude njegovo osnovno opredeljenje. U takvoj situaciji on postaje jednostrani uređaj i jednodimenzionalni medij reprodukcije, veoma daleko od svoje produkcione suštine. Prava bit radija je upravo produkciono delovanje i uzdizanje na nivo sredstva komunikacije koje poseduje "ogroman sistem kanala".⁵

Tek u ovom kontekstu radio može da postane efikasno medijsko sredstvo, za razliku od brojnih neefikasnih društvenih institucija. Interakcijom slušalačke publike, auditorijuma koji je od strane radija podučavan, a potom i sam preuzeo ulogu edukatora, radio ostvaruje svoj ontološki cilj i zaista postaje sredstvo produkcije i dvosmerne komunikacije.

RADIO NOSTALGIJA ILI NOSTALGIJA ZA RADIJOM

Do sredine 1989. godine na teritoriji Srbije sve analize radija kao medija, radio difuzije kao delatnosti i radio-stanica kao organizacija koje su nosioci produkcije programskih sadržaja ovog tipa, ostvarivale su se samo na primerima matičnih, državnih radio-stanica, malobrojnih regionilnih i brojnih lokalnih radio-stanica koje su pripadale državnoj mreži i suštinski bile samo servisi i

4 Što nije neobično s obzirom na činjenicu da je već prikazan Brehtov stav u kome radio vidi kao sredstvo produkcije.

5 Breht, Bertold, *ibid.*

releji matičnog radija. Konceptualno, osnovni cilj ovih lokalnih stanica je bio ostvarenje dobre komunikacije unutar lokalne zajednice – gradova, opština i celovito i pravovremeno informisanje građana o svim dešavanjima u svetu, zemlji i lokalnoj sredini. Svojom organizacionom strukturom i programskim konceptom stanice ovog tipa suštinski su bile ispostave, dopisništva i pratioci svega onoga što se dešavalo u "velikom", matičnom radiju.

Ideje o lokalnom radiju, radiju komune, susedstva ili civilnog društva u razvijenijim zemljama Zapada egzistirale su još od šezdesetih i sedamdesetih godina ovog veka. Evropska iskustva u oblasti lokalne radio difuzije veoma su raznovrsna u zavisnosti od društveno političkih, ekonomsko-socijalnih i kulturno-istorijskih pretpostavki. Zajednički imenitelj za brojne evropske lokalne radio-stanice vezan je za:

- potrebu preispitivanja mesta i uloge nacionalnog radija;
- sublimiranje zadataka, ciljeva i efekata delovanja regionalnog i lokalnog radija, i
- definisanje mesta i uloge lokalne radio difuzije u odnosu na komercijalnu dimenziju i političke prilike u državi.

U trenutku kada su opšta svetska i evropska kretanja stigla i do naših prostora, početkom poslednje decenije ovog veka, pojavile su se ideje i intenzivirala nastojanja da se sfera informisanja i komuniciranja korenito demokratizuje osnivanjem novih lokalnih radio-stanica. Tako se sredinom 1989. godine u Beogradu osnivaju dve nove lokalne radio-stanice – Omladinski radio B 92 i Muzički radio 101.

Omladinski radio B 92 je nastao fuzijom redakcije emisije "Ritam srca" koja je delovala pri lokalnoj radio-stanici Studio B i redakcije Indeksa Beograda 202. Prekretnicu u radu ove stanice donela je 1990. godina kada je jedan od osnivača – Savez studenata, zbog nesporazuma finansijske prirode, prestao da učestvuje u finansiranju i radu ove radio-stanice. Od 1. januara 1991. godine svoju istoriju počinje Radio difuzno preduzeće B 92. Ukupan i posebno informativni program ove stanice od početka je postao paradigma savremenog, aktuelnog i angažovanog programa. Sa druge strane, postavljeni muzički koncept se temeljio na ideji i zadatku da se zadovolje potrebe urbane, omladinske populacije.

Druga, novoosnovana, stanica je bila Muzički radio 101, radio-stanica ili, bolje rečeno, novi program matičnog radija – Radio Beograda. Programskim i organizacionim karakteristikama ova stanica je postala prethodnica novog modela radio-stanice koji će se sledećih godina osnivati širom Srbije (u nekim sredinama čak i veći broj), utemeljen na dualnoj muzičkoj matrici – narodnoj, novokomponovanoj i zabavnoj, odnosno domaćoj i stranoj, pop-rok muzici. Broj novoosnovanih, lokalnih muzičkih radio-stanica u etru nad Srbijom postaje

preveliki kako za slušaoce, tako i za potencijalne oglašivače kojih je malo s obzirom na potencijalni broj stanica na kojima mogu da reklamiraju svoju robu ili usluge. Osniva se sve više novih stanica koje se generalno, čak i pre početka emitovanja programa, ograđuju od bilo kakvog političkog, pa i osnovnog – informativnog delovanja. Njihov najveći broj bio je pozicioniran na modelu komercijalnog, tržišnog radija sa programskim konceptom u kome su dominantni sadržaji bili muzika, dakle – zabava, poruke ekonomsko-propagandne prirode a minimalizovane informacije opšteg, dnevnog servisa.

U trenutku kada smo se pomalo navikli na novi model radio-stanica koje svojom suštinom nisu daleko od modela radio-stanica s početka veka koje je Breht opisivao i kritikovao kao stanice koje nemaju šta da kažu i koje kao takve imaju brojne probleme sa slušaocima kojima se ne mogu ni obratiti, Beograd je tokom 1997. godine dobio novu radio-stanicu. Bila je to radio Nostalgija. Na samom početku svog nastanka ova stanica je privukla veliku pažnju auditorijuma, vrlo heterogenih slušalačkih grupa. Interesovanje slušalaca za sadržaje koji se emituju na frekvenciji 90,2 MHz bilo je više nego neuobičajeno s obzirom na to da ova stanica nigde nije objavljivala i reklamirala svoj program; u programu nisu bile zastupljene brojne, privlačne nagradne igre, čak putem talasa ove stanice nisu pozivani slušaoci da se jave i uključe u program što je često veoma dobar način da se dobije neka vrsta povratne informacije o tome ko i zašto prati program ili emisije nekog radija. Štaviše, slušaoci nisu imali predstavu o tome gde je lokacija ove stanice, koji je broj telefona u "njenom studiju", ko je njen vlasnik i osnivač. Kao apsolutni i uvek prisutni anonimac radio Nostalgija je okupljala brojne slušaoce koji za sve ove podatke nisu ni bili zainteresovani, već im je bilo bitno da imaju svakodnevno uz sebe neku vrstu ambijentalnog pratioca života i rada od koga okvirno znaju šta mogu da očekuju, ali čija svaka muzička numera nosi neku vrstu novog iznenađenja.

Od prvog dana svog emisionog rada pa do danas, tokom dvadesetčetvoročasovnog programa na talasima radio Nostalgije se mogu čuti isključivo muzički sadržaji, identifikacioni džinglovi stanice (sa francuskim akcentom) i povremeno, poslednjih meseci sve ređe, reklama za izvesni klub "Nostalgija". Bilo kakav drugi sadržaj nemoguće je čuti na frekvenciji radio Nostalgije.⁶

S obzirom na saznanja o postojanju istoimenog lanca radio-stanica u Francuskoj kao i na podatak da u Moskvi postoji stanica istog imena i programskog koncepta, pretpostavljalo se da je verovatno i beogradska radio Nostalgija stanica koja sledi pomenuti francuski model, pa da je – prema tome – i njeno

6 U periodu NATO agresije na našu zemlju radio Nostalgija je reemitovala informativni program Radio Beograda.

osnivanje inicirano inostranim kapitalom. Međutim, navedene pretpostavke su se pokazale kao netačne.

Radio Nostalgija kao radio-stanica koja isključivo emituje pop, rok i evergrin muzičke sadržaje, domaće i strane produkcije jugoslovenskih i stranih autora – ne pripada nikakvom lancu stranih radio-stanica, već je pokrenuta ambicijom zaljubljenika u radio, izvesnog gospodina Radoslava Milića koji u finansijskom smislu uspeva da održi njeno postojanje već niz godina. Muzički sadržaji, kao okosnica čitavog programa, podeljeni su u blokove čije trajanje varira od 30-45 minuta do nekoliko sati i predstavljaju zaokružene i kompaktne celine kojima se objedinjuju muzičke numere po različitim kriterijumima – žanr (pop, rok, evergrin), ritam, jezik vokalnog izvođača (španski, italijanski, francuski)... Takvi programski blokovi snimljene muzike emituju se po principu beskonačne trake, pri čemu su u pravom smislu reči to muzičke celine za slušaoca oba pola, svih uzrasta, afiniteta i ukusa.

Pojava radio Nostalgije je izazvala izuzetno interesovanje slušalaca u Beogradu i van njega kada je krajem 1998. i početkom 1999. godine, zahvaljujući ugovoru o poslovno-tehničkoj saradnji sa Radio televizijom Srbije, stanica omogućena veća i bolja čujnost. Program koji obiluje prepoznatljivim tonovima i muzičkim numerama sa prostora nekadašnje Jugoslavije, program u kome se mogu čuti blokovi španske, francuske i engleske evergrin (*evergreen*) muzike, program koji nije bio opterećen propagandnim porukama i u kome su se identifikacioni džinglovi emitovali isključivo između muzičkih numera, dakle ne u njihovim instrumentalnim delovima, bio je izuzetno dobro prihvaćen kao ambijentalna muzika u restoranima, samouslugama, kolima tokom saobraćajnih gužvi, frizerskim salonima i apotekama. Na brojnim javnim mestima intenzivno se pratio "lak" i neopterećujući program radio Nostalgije.

Pojedinačna istraživanja agencija⁷ pokazala su da je slušanost ove stanice izuzetno velika, čak i začuđujuća i da uživa veću popularnost među ženskom populacijom.

Tokom NATO agresije radio Nostalgija se svojim programom uklapala u aktuelni trenutak i tokom čitavog ili dela programa reemitovala sadržaje Prvog programa Radio Beograda, da bi se po prestanku specifičnih uslova i neposredne ratne opasnosti vratila staroj koncepciji. Program se emituje prema staroj koncepciji, mada se povremeno pojavljuju pomalo "skaradne" muzičke numere, očigledno komponovane sa ciljem da svojim tekstom angažuju i mobilišu slušaoca protiv zemalja koje su učestvovala u NATO agresiji i kojima se najdirektnije, često i kroz vulgaran tekst, poručuje da "ne volim Ameri-

7 Istraživanje agencije "Beografiti" iz novembra 1999. godine.

kance..." Ukoliko se prenebregnu pokušaji ove radio-stanice da bude angažovana kroz muzičke sadržaje, radio Nostalgija ostaje kao neka vrsta uređaja za reprodukciju, manje ili više inoviranih, različitih muzičkih sadržaja.

U trenutku kada se očekivalo da radio Nostalgija i dalje bude u vrhu popularnosti nove sondaže auditorijuma su pokazale da njena popularnost drastično opada, te da na njeno mesto po slušanosti, dakle i popularnosti, dolaze druge stanice, u prvom redu – radio B2 92⁸ i radio Indeks. Auditorijum je bio zasićen ovom beskonačnom muzičkom trakom, da će na frekvenciji 90,2 MHz čuti uvek slične muzičke numere. Kulminacija neinventivnosti programskog rukovodstva stanice, ili samog vlasnika i osnivača, došla je u trenutku kad su se identični programski blokovi ponavljali svakih 12 sati. Jednostavno rečeno, slušaoci su čuli sve ono što je kroz osnovni oblik primarne programske reprodukcije ova stanica imala da joj kaže. Bez obzira na povremenu pojavu novih muzičkih blokova, program radio Nostalgije je vrlo brzo ponovo postajao prepoznatljiv, neinventivan, štaviše i dosadan. Poseban problem je vezan i za loše muzičke sklopove unutar blokova pri čemu se uz žanr, kao kriterijum, numere povezuju i prema nekim pomalo vulgarnim principima. Tako je bilo moguće uočiti blokove u kojima se povezuju muzičke numere domaćih autora i izvođača naslovljene ženskim imenima – dve pesme o Tamari (Boris Novković i Bajaga), Jeleni ("Heroji")..., ili blokovi tzv. jugonostalgične orijentacije koje su sačinjavale numere izvođača sa prostora Hrvatske, Bosne i Hercegovine. Program radio Nostalgije se postepeno pretvorio u redundantnu, okoštalu i prilično dosadnu kasetu punu stereotipnih ponavljanja, pri čemu se iznenađenja i neizvesnost kriju samo u činjenici koliko puta će u toku jednog dana uporan slušalac čuti istu kompoziciju. Program stanice je zračio sivlom i apatijom, nedostajalo je životnog impulsa, širio se osećaj da se u njenom studiju ne nalazi niko osim bezlične mašine koja je programirana i emituje ranije pripremljen program. Na taj način radio se kao sredstvo komuniciranja približio kibernetском konceptu po kome je uz komunikaciju čoveka i čoveka, mašine i mašine moguća komunikacija čoveka i mašine. U toj komunikacijskoj interakciji slušalaca i radio Nostalgije, čovek je podređena strana, prestaje da bude subjekt komunikacije, već postaje njen objekt, recipijent koji ni u jednom programskom segmentu ne može da iskaže svoj stav, mišljenje, kritiku, ali ni pohvalu.

Fenomen radio Nostalgije aktuelizovao je Brehtove kritičke stavove o radiju kao mediju iz 1927. godine. On je tada govorio o beznađu u situaciji kada

8 U vreme NATO agresije kompletna oprema radija B 92 je otuđena i kontrolu nad njom i prostorima stanice je preuzeo Omladinski savet Beograda. Rukovodstvo, urednici, novinari i svi saradnici radija B 92 iselili su se iz svojih prostora i uz pomoć donacija i Asocijacije nezavisnih medija (ANEM-a) započeli novu fazu u svojoj istoriji kao radio B2 92 emitujući svoj program iz Beogradanke, na frekvenciji III programa Studija B.

postoji novi medij – radio, koji slušaocima ne nudi ništa korisno, svrsishodno i ne ostvaruje svoju najbitniju funkciju vezanu za produkciju programa. Sav očaj koji se akumulirao kod Brehta u poziciji slušaoca koji ne nalazi nikoga ko bi imao šta da mu kaže – a pri tome ima čime, kada i kako – istovremeno je, na pragu novog milenijuma, postao očaj miliona slušalaca. Navedeni primer radio Nostalgije najdrastičniji je ali ne i usamljen. Njegovo postojanje je otelotvorenje ambicija brojnih osnivača, urednika, novinara i voditelja u lokalnim radio-stanicama koji nisu nikada išta rekli putem medija, a ipak i dalje govore. Ovakve radio-stanice beleže svoju egzistenciju samo u jednom trenutku, ali se o njihovoj genezi i razvoju ne može govoriti jer su u biti zarobljene u kontekstu sveukupne degradacije koja zahvata i medije.

RADIO INDEKS – NIKADA NEOSLOBAĐANI RADIO

Do 1996. godine u Srbiji se, posebno Beogradu, pojavio izuzetno veliki broj lokalnih radio-stanica koje su uglavnom ličile na model koji je 1989. godine ponudio Muzički radio 101. Mahom su to bile muzičke radio-stanice koje su negovale najrazličitije muzičke žanrove: od pop i rok do starogradske i novo-komponovane muzike. Uz muziku i voditelja ili konferansijea programa, najčešće marginalizovanih, neprimetnih ali i nametljivih, pretencioznih, nekad i vulgarnih, jedini programski sadržaj su bile propagandne poruke. Brojne emisije i programi ovih stanica prema svojim produkcijskim vrednostima – ideji, načinu intepretacije, tehničkim karakteristikama realizacije, bili su na nivou diletantizma. Polako i sigurno model komercijalnih, neangažovanih i neinformativnih⁹ radio-stanica odnosio je kvantitativnu prevagu nad drugim modelom doslednih, informativnih i angažovanih stanica. Te – 1996. godine, u Beogradu je postojalo oko dvadeset lokalnih stanica muzičko-komercijalnog tipa i samo dve (naglašavam lokalne stanice) koje su svojim delovanjem ostvarivale informativni udeo u saznanju i kritičkim procenama slušalaca. Bile su to stanice radio B-92 i radio Indeks. Značaj njihovog postojanja i svrsishodnost delovanja najneposrednije su potvrđeni tokom studentskog protesta od novembra 1996 do marta 1997. godine kada su Beograđani o svim dešavanjima, na samo nekoliko kilometara od svojih domova, mogli da saznaju samo na osnovu izveštaja ove dve stanice. Vladajući medijskim prostorom i etrom nad Beogradom i okolinom, ove stanice su iz dana u dan zadobijale sve veće poverenje slušalaca jer ono o čemu su njihovi reporteri i novinari izveštavali istinski se

⁹ Najveći broj ovih stanica nije imao informativne redakcije niti bilo kakav oblik informativnih emisija, čime su želele da pokažu svoju apolitičnost i želju da izbegnu bilo kakavu mogućnost da dođu u sukob sa rigidnim zakonskim normativima.

i dešavalo na ulicama Beograda. Mikrofonu su se iz prostora studija preselili na ulice i u domove sugrađana, beležeći izjave studenata, intelektualaca, uličnih prodavaca, starijih ljudi, "šetača". Putem radio talasa se poručivalo da je "buka u modi". Programska koncepcija apostrofiranih stanica bila je veoma slična: informisati brzo, tačno, objektivno i pravovremeno. Kada je reč o brzini kojom su aktuelne informacije stizale do slušalaca, primat je često pripadao radio Indeksu čiji su se reporteri nešto brže uključivali sa mesta dešavanja. Istovremeno je ukupna muzička matrica, odnosno muzika koju je emitovala ova stanica, posedovala viši stepen komunikativnosti sa najširim auditorijumom. U pogledu analitičnosti u pristupu političkom trenutku, kvaliteta centralnih, dnevnih informativnih emisija, profesionalizma uredničkog, novinarskog i spikerskog kadra, prioritet je bio na strani radija B-92.

Od 1997 do 2000. godine suprotnosti, krize, pa čak i ratna razaranja, postaju svakodnevnica Beograda, Srbije i SR Jugoslavije. Mediji, time i radio, funkcionišu u uslovima političke, kulturne i socijalne poremećenosti pri čemu najveći broj radio-stanica samo simulira produkciju. Radio-programi su prepuni neukusa, emituje se sa ciljem podražavanja "sklada i harmonije" kao da se ništa nije promenilo. U uslovima smanjenog medijskog posredovanja, naročito nakon zatvaranja radija B2 92 i promene rukovodstva RTV Studija B, a pred veoma bitne predsedničke izbore u zemlji, Beograd je bio u nekoj vrsti medijske blokade karakteristične i za brojne gradove u Srbiji. U tim važnim trenucima, tokom septembra i oktobra 2000. godine jedini elektronski medij u Beogradu koji je pravovremeno informisao o svim bitnim dešavanjima bio je radio Indeks.

Svoje delovanje radio Indeks je započeo prvo kao samostalna redakcija u okviru Beograda 202, dakle matičnog radija – Radio Beograda, pripremajući i emitujući šest dana u nedelji, 1-2 časa sopstvenog programa namenjenog studentskoj i omladinskoj populaciji. Od 1989. godine ova redakcija pokušava da se osamostali, prvo kroz zajednicu sa redakcijom "Ritma srca" i suosnivačkom ulogom u formiranju Omladinskog radija B 92, a potom – od septembra 1992. godine kroz sopstvenu radio-stanicu čiji je osnivač bio Univerzitet u Beogradu i Univerzitet umetnosti. Tih godina radio Indeks je funkcionisao po principu ugovora o poslovno-tehničkoj saradnji sa Radio televizijom Srbije, odnosno Radio Beogradom. Od 1996. godine – sa promenama u uređivačkoj koncepciji, posebno u segmentu koji se odnosio na informativno i političko delovanje – na radio Indeks su počele da se primenjuju svojevrstne represivne mere državnih organa nadležnih za poslove radio difuzije. U tom smislu je ukinut ugovor o saradnji sa državnim radiom, ovoj radio-stanici je onemogućeno korišćenje prostornih i tehničkih kapaciteta Radio Beograda, postojali su pokušaji oduzimanja emisione opreme. Od tog trenutka radio Indeks prestaje da bude glasilo studenata i univerziteta i pretvara se u samostalnu,

komercijalnu radio-stanicu sa istim rukovodstvom, novim prostorom i programom koji je baziran na aktuelnosti i angažovanosti. Ovako pozicioniran programski koncept koji je uz sve činioce imao zadatak i da stanici obezbedi tržišno poslovanje, veoma često je bio na meti inspektora Saveznog ministarstva za telekomunikacije, koje je intenzivno ometalo prijem signala na frekvenciji od 99,8 MHz i pokušavalo da stanici oduzme predajnik i zabrani emitovanje.

U vreme predsedničkih izbora u SR Jugoslaviji, tokom septembra 2000. godine uslovi medijske prezentacije stranaka i kandidata bili su krajnje neravnomerni. U slučaju nekih medija – to je bila isključivo uređivačka politika, dok je kod drugih – to bila visoka cena predviđena za emitovanje propagandnih spotova političkih partija. U takvim uslovima radio Indeks je uspeo da se izbori za svoje mesto. Tokom predizborne kampanje ova radio-stanica je intenzivno emitovala reklamne spotove, oglase, slogane svih političkih partija koje su želele na ovim talasima da se reklamiraju i javnost upoznaju sa svojim kandidatima, akcijama, izbornim programima. U trenucima kada gotovo nijedna televizija u Beogradu nije emitovala nijedan propagandni spot Demokratske opozicije Srbije, pa ni Srpskog pokreta obnove, reklamne poruke ovih partija su bile intenzivno prisutne na programima radio Indeksa. Njihove kreativne i produkcijske karakteristike bile su krajnje raznorodne, ali samo u funkciji onoga kako je neka partija želala da predstavi svoj program i svoje kandidate. Gosti u emisijama i u ostalom – nepropagandnom i nekomecijalnom – programu bili su pripadnici različitih političkih partija, od predstavnika i predsedničkog kandidata Srpske radikalne stranke do kandidata Demokratske opozicije Srbije. Kako se dan predsedničkih izbora približavao broj gostiju, vanrednih emisija sa političkim temama i reklamnih spotova, koji su se direktno ili indirektno bavili politikom, iz sata u sat se na programu radio Indeksa povećavao.

Izborna tišina, izbori, njihov tok, odziv birača, bili su najprisutniji sadržaji programa i emisija brojnih radio i televizijskih stanica, pa i radio Indeksa.

Nedelja, 24. septembar 2000. godine, 20.00 časova. Biračka mesta su zatvorena, a na programu radio Indeksa počinje specifična postizborna emisija koju potpisuje Darko Kocijan, poznat kao voditelj brojnih zabavnih, lepršavih i duhovitim tonovima obojenih emisija. Ovom prilikom on se nalazi u studiju i program vodi u funkciji analitičara koji u emisiju uključuje reportere sa različitih mesta i iz različitih izbornih štabova. Upoređujući dobijene podatke tokom noći on je pokušavao preliminarno da sazna rezultate izbora čiji glasovi neće ni u narednih deset dana biti pravilno prebrojani niti će ishod glasanja biti izvestan. Od večeri 24. septembra pa sve do kulminacije ovih događanja – 5. oktobra, radio Indeks i njegova mobilna reporterska ekipa bili su na svakom mestu i u svako vreme najbrži pratioci svega onoga što se u dramatičnom političkom trenutku zemlje dešavalo. Celokupan program ove stanice modi-

fikovan je i prilagođen novonastaloj situaciji i programskim potrebama. U studiju su se smenjivale aktuelne ličnosti političkog života, traženi su – i nalaženi – kompetentni sagovornici, čitav program je postao neka vrsta fleksibilnog, otvorenog studija. Ove emisije, koje su sada po koncepciji pripadale emisijama analitičnog tipa, povremeno su praćene jednoličnom, ali izuzetno angažovanom muzikom. Tako se sa talasa radio Indeksa poručivalo: "Izađi i bori se!", "Živeti slobodno", pevalo se "Svi za Gedom"... Emitovane muzičke numere bile su pomalo šablonizovane, odnosno ujednačene, tako da je tokom dana ista muzička numera ponavljana i više puta što je krajnje nesvojstveno radiju, naročito u savremenim uslovima koji obezbeđuju pristup brojnim, raznovrsnim muzičkim sadržajima. Druga, donekle slaba strana programa radio Indeksa je profesionalni rad novinara i reportera ove radio-stanice. Njihov rad, koji se mora kvalifikovati najvišim ocenama za smelost i aktuelnost, s vremena na vreme se odlikovao jednom dozom diletantizma koja se može pripisati i vanrednim okolnostima rada, ali i neiskustvu i nedovoljnim znanjima iz oblasti tehnologije produkcije na radiju. Reporter koji su uključivani u program povremeno su bili više nego zbunjeni pitanjima kolega iz studija, novinari koji su iščitavali najnovije vesti često se nisu baš najbolje snalazi u pripremljenim materijalima, uključena nisu bila sinhronizovana i povrh svega u toku dva časa programa neke muzičke numere su emitovane i po dva puta.¹⁰ Dodamo li ovome činjenicu da se program radio Indeksa veoma loše čuo u pojedinim delovima grada, da je intenzivno ometan, ali nijednog trenutka potpuno zabranjen i obustavljen, da su se slušaoci dovijali i na najčudnije načine uspevali da ostvare prijem programa ove stanice (stojeći u kuhinjskom ragastovu, držeći sa tri prsta antenu radio-aparata, neposredno pored prozora ili na terasi), stiče se utisak da su kao recipijenti određenih poruka, u ovom slučaju jednog radio-programa, oni imali najneposredniju želju i volju da budu informisani o onome što se dešava u jednom prelomnom političkom trenutku zemlje.

Ukoliko uzmemo u obzir sve faktore potrebne za realizaciju programa radio Indeksa, a to su: loše tehničke karakteristike prijema programa, jednoličnost muzičkih sadržaja koji su emitovani i često prekidani zbog uključivanja reportera i konačno neveštost i često nizak profesionalni nivo voditelja, novinara i spikera u studiju kao i reportera koji su neposredno izveštavali sa terena – dobićemo brojne argumente koji mogu navesti na zaključak da programi ove stanice nisu bili ni slušani, ni popularni, niti su zavređivali bilo kakvu pažnju javnosti. Međutim, zahvaljujući činjenici da je u to vreme radio Indeks bio zaista stanica koja ima šta da kaže, pomenuti faktori nisu bili presudni za smanjenje slušanosti

¹⁰ Rukovodstvo radio Indeksa je predvidelo tzv. plejlistu (*playlist*) koja se sastojala od više od 200 muzičkih numera koje su trebalo da se emituju tokom programa.

ove radio-stanice. Slušaočima nije bilo bitno što uključenje reportera ima niz tehničkih mana pošto su od njega najneposrednije mogli da saznaju šta se dešava u milionskoj masi demonstranata ispred Savezne skupštine; nisu bile bitne muzičke numere kada se znalo da posle svake od njih sledi izveštaj reportera iz izbornih štabova DOS-a, SPS-a, SRS-a ili SPO-a; govornu manu novinara – voditelja programa, slušaoci nisu ni primećivali jer je mnogo veću pažnju privlačio njegov sagovornik – neki od predsedničkih kandidata, načelnik Generalštaba, bivši savetnik predsednika SR Jugoslavije i drugi.

Na primeru programa radio Indeksa u periodu avgust – oktobar 2000. godine ponovo je mogla da se uoči aktuelnost Brehtovih razmišljanja sa početka veka i stav o tome da radio kao medij ima svoj značaj samo kada njime ima šta da se kaže. Tada je on popularan, slušan, aktuelan, o njemu svi pričaju, svi ga prisvajaju, ime radio-stanice se u najpozitivnijem kontekstu uzvikuje čak i na političkim mitinzima. Slušalaca ima uvek, ali koliko će oni biti srećni, zadovoljni i nagrađeni zavisi od samog radija i činjenice da li ima, šta ima, i kada ima da im kaže. U trenucima informativne blokade u kojoj su se događaji smenjivali tolikom brzinom da štampani mediji nisu imali mogućnost da ih prate, a brojne radio i TV-stanice bile onemogućene iz ideoloških ili tehničkih razloga, svoju šansu je iskoristio radio Indeks. On je bio paradigma radija koji ima šta, može i hoće da kaže svojim slušaocima. Već od 5. oktobra sa brojnim "novim" starim radio i televizijskim stanicama situacija je bitno drugačija. Postoji veća mogućnost opredeljenja, postoje tehnički opremljeniji studijski prostori, postoji konkurencija u kojoj se i više puta pominjana radio-stanica bori za svoje novo mesto nezaboravljajući sve prednosti i mane svog rada i delovanja iz prethodnog perioda. Ono što ostaje za istoriju je radio Indeks na kraju 2000. godine kao "nikad oslobođani radio".

ZAKLJUČAK

Radio je medij koji svojim nastankom i genezom čini jedinstven čitav XX vek. Zahvaljujući tehničkim inovacijama (Radio data sistem, Internet radio, digitalizacija i kompjuterizacija u produkciji programa) i imanentnim osobinama i na pragu trećeg milenijuma obezbeđuje zapaženo mesto u sistemu informisanja, komuniciranja, zabave i propagande. Ma koliko se činilo da je zahvaljujući kreativnostima, invencijama i novim pronalascima – njegova fizionomija transformisana i višestruko unapređena, radio je u svojoj suštini ostao onaj s početka veka – medij neograničenih mogućnosti koji ima i šta i kome mnogo toga da kaže. Kroz specifičnu analizu koja za polazište ima teorijska razmišljanja i stavove B. Brehta o radiju, njegovom poreklu, strukturi i funkcijama, sučeljavaju se specifičnosti dve beogradske lokalne radio-stanice čije

delovanje pruža sliku o licu i naličju savremenog radija. Karakteristike ovih radio-stanica (radio Nostalgije i radio Indeksa) odslikavaju dualni model savremenog radija koji je istovremeno i teza i antiteza, ali što je najbitnije, najneposrednije aktuelizuju Brehtove stavove koji datiraju s početka veka.

Ponudeni opisi i eksplikacije nedvosmisleno nameću pitanje: Šta možemo očekivati od radija u novom milenijumu? Odgovori su brojni i svi se mogu svesti na pretpostavku da radio nije više i neće biti sredstvo koje zamenjuje i imitira neke od institucija kulture i umetnosti (pozorište, operu, koncertne dvorane), već medij kome je imanetna produkcija sadržaja iskazanih autentičnim izražajnim sredstvima sa akcentom na zadatku da ostvari najneposredniju komunikaciju sa svim potencijalnim slušaocima. Dok god bude imao šta da kaže svaki radio će imati slušaoce i prema tome život kao delatni medij.

LITERATURA:

Aspekti radija, zbornik, priredila Mira Đorđević, Svjetlost, Sarajevo, 1978.

Breht, Bertold: *Schriften zur Literatur und Kunst I*, Berlin, 1966.

"Radio kao sredstvo komunikacije – govor o funkciji radija", RTV Teorija i praksa broj 8 iz 1977, Radio televizija Beograd, Beograd, 1977.

Mirjana Nikolić

RADIO IN THE NEW MILLENNIUM

Summary

Radio is a medium which has marked the previous century and is becoming a part of the new millennium. Berthold Brecht, one of the greatest poets, dramatists, theoreticians and directors of the twentieth century, wrote some texts about radio. Some of the things he said about radio have materialized in the experiences of contemporary radio in Belgrade. Through the description of two radio stations (Radio "Nostalgia" and Radio "Index") we can see many useful things about the correlation between radio today and the radio Brecht theorized about. One of the questions is: What will happen with radio in the new millennium? Many answers tell us that radio today is not, and will not be, an instrument that replaces and imitates theatre, opera and the concert hall; rather, it is an authentic medium that creates its own programs with its own, specific language. These programs must communicate directly with all of its potential audience. So long as radio has something to say, every radio station will have a constantly growing audience. That is what radio at the end of the old, and the beginning of the new millennium is like.